

И прыгают по деревьям белочки – остроглазвые, стремительные, вовсе не печальные. И соловьи поют. “А что война для соловья; у соловья-то жизнь своя...”Продолжается жизнь. Приходят мамы с детьми. О чём думают они, глядя на трагический памятник? Дай Господи, чтобы на пути их детей никогда не возник такой же страшный столб огня! Горько и радостно от того, что в парке Бреста высится этот кричащий и возвышенный документ. Горько от сознания того, что вся история Бреста - это многие испытания и огни. Радостно, потому что страдания и подвиги Бреста удостоены высшей памяти и великого поклонения народного.

Брестские памятники... Нам надо слушать их, проникать душой своею в их немолчный разговор с нами. Памятники – воплощение всех нас, брестчан, белорусов и всех тех, которые ещё вчера были советскими, едиными. Сможешь ли ты, взорванный ангел, простить нашу беспамятность и наше бездумье? Ты нужен нам, ты – с нами. Мы приходим к тебе, как к высшей правде бытия...

II

В конце 2012 года к читателю пришёл роман брестского писателя Ивана Сычика “Крыж пакут і падзей”. В романе есть такой эпизод: талантливый скульптор Иван Томич с помощью своих друзей создал скульптурную композицию “Памяти воинов-интернационалистов. Которые погибли в Афганистане”. Иван Сычик описывает памятник так:

”юнак нібыта вырываецца з вогненай скалы на волю”.

Упомянутая в этой строчке воля – это та святость, которая позволяет воодушевлённому человеку нести по дороге жизни свой крест страданий и надежд. Огненная скала – это, конечно, не просто изображение физического процесса, то есть взрыва. Прежде всего она – символ всего дьявольского, сатанинского, бесовского в жизни человечества. Иван Сычик очень точно высказался в своей строчке: юноша как будто вырывается из огненной скалы. К кому вырывается? Не ко мне ли не к тебе ли? Не к нам ли? Для чего? Не для того ли, чтобы передать нам Господню весть? Но вот услышим ли мы её? Только бы услышать. Только бы понять!

Борсук Н.М.

ВАЙНА НА ЗЯМЛІ АФГАНІСТАНА Ў АСЭНСАВАННІ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Вайна... Страшнае слова, бо прыносіць пакуты, боль, страты. Амаль дзесяць гадоў доўжылася вайна ў Афганістане. 28832 ураджэнцы Беларусі былі адпраўлены ў пекла вайны, 723 з іх загінулі, 12 прапалі без вестак. 718 беларусаў сталі на ўсё жыццё інвалідамі:

Усіх нас, вінаватых без віны,
Агнём знішчальным на чужыне секла,
Мы ўсе яшчэ вяртаемся з вайны,
З зямнога пекла,
З зямнога пекла.

Дасюль па нас маланкі і грамы
Страляюць і атручваюць угарам.
За што, не знаем, паміралі мы
Пад Кандагарам,

Пад Кандагарам (П.Макаль “Афганскі матыў”).

У так званыя часы застою грамадства ціха і абьякава ўспрыняла чалавечае гора. Па гэтай прычыне творы пісьменнікаў, якія прайшлі Афганістан і ўзнаўлялі на старонках часопісаў, газет суровую па тым часе жыццёвую праўду пра вайну, бачацца нам асабліва карыснымі. Іван Сяргейчык больш дваццаці гадоў аддаў арміі, зведаў цану жыцця і страт на афганскай зямлі. Менавіта адтуль даслаў ён свае першыя апавяданні ў часопіс “Маладосць”. Рэдакцыя, якая ў свой час смела друкавала праўду вайны В.Быкава, узяла на сябе і на гэты раз адказнасць пазнаёміць чытача з першымі апавяданнямі І.Сяргейчыка.

У апавяданні “Апошні рэйс” ваенныя падзеі падаюцца праз успрыманне двух салдат. Радавы Алейнікаў – неабстраляны баец, яму невядомы пах крыві, чужыя горы, заснежаныя вяршыні палохаюць салдата: “Ён здрыгануўся, іх мёртвыя белыя шапкі нібы пранізвалі яго сваім лютым холадам. Цяжкія, непаслухмяныя рабіліся рукі” [7, с. 9]. Алейнікава адправілі ў Афганістан адразу пасля каранціну, ён нават не паспеў напісаць бацькам.

Я.Янішчыц, як сведчыць твор “Верш, напісаны ў цырульні”, такія як Алейнікаў нагадвалі шчымлівага жаўронка, які вымушаны быў не па сваёй волі пакідаць бацькоўскае гняздо і ляцець у нязнаны вырай. Верш напісаны быў пасля наведвання беларускай паэтэсай цырульні. Гэта верш-роздум пра пакручасты лёс юнакоў-прызыўнікоў:

Шчаслівае дарогі вам і пошты,
Хай вас цяпло радзімы саграе.
...Ад першай кулі гінуць. Ад апошняй.
Не па-мі-рай-це!.. Хлопчыкі мае.

Як бачна, трымціва-хвалюючай інтанацыяй пераклікаюцца вышэйназваныя творы Я.Янішчыц і І.Сяргейчыка.

Сяржант Галаўко, герой апавядання “Апошні рэйс” – бывалы на вайне, ён трапіў у “Афган”, бо напісаў рапарт, праз дзень-другі ў яго заканчваецца тэрмін службы. Сяржант імкнецца падтрымаць маладога байца, вучыць яго мацаваць пачуццё локця. Небяспечны рэйс завяршаецца гібеллю маладых хлопцаў. Чаму яны загінулі? Адказ на пытанне не пакідае дапытлівага чытача. Магчыма таму, што ў сутычках з душманамі

Галаўко страціў асцярожнасць, а страх, які кіраваў паводзінамі радавога Алейнікава, не лепшы дарадчык на вайне. А магчыма таму, што салдат на вайне – сляпы вынаўца загадаў камандавання. Радавы адказвае коратка: “Ёсць!” і адпраўляецца на заданне. І.Сяргейчык, Я.Янішчыц пратэстуюць супраць вайны, бо, вайна, кажучы словамі Л.Талстога, – “самая брыдкая справа ў жыцці”, “страшная справа, якая здзяйсняецца не па волі людзей, а па волі таго, хто кіруе людзьмі і светамі” [8. с. 214, 266].

Пісаць пра вайну ў Афганістане, безумоўна, мела маральнае права С.Алексіевіч. Яна двойчы пабывала на афганскай зямлі, бачыла забітых, калекаў, вяла размовы з палоннымі душманамі: “Не кажыце, што вы не былі на вайне. Няпраўда! Мы ўсе вярнуліся адтуль...” [1, с. 5]. Сабраны матэрыял пісьменніца аформіла ў жанры дакументальнай прозы, у якім шмат гадоў мэтанакіравана працуе С. Алексіевіч. Кніга “Цынкавыя хлопчыкі” кранае суровай праўдай пра вайну.

Пісьменніца спачувае салдатам, якія спасцігалі закон вайны – вучыліся забіваць, ненавідзець: “Забіваеш – адчуваеш, што ты жывеш! Я зноў – жывы! Радасці забіць чалавека няма. Забіваеш, каб вярнуцца дадому” [1, с.8]; “Там мы жылі нянавісцю, выжывалі нянавісцю. А пачуццё віны? Яно прыйшло не там, а тут, калі я ўжо збоку паглядзела на гэта. За аднаго нашага забітага мы забівалі цэлы кішлак. Там гэта здавалася справядліvasцю, тут я жахнулася, успомніўшы маленькую дзяўчынку, што ляжала ў пыле без рук, без ног... Як зламаная лялька...” [1, с. 8]; “Забіваць – гэта проста націскаць на спускавы кручок. Нас вучылі: застаецца жывы той, хто стрэліць першы” [2, с. 7].

Раненні, цяжар вайны, націск смерці да непазнавальнасці дэфармуюць маральна-псіхічны стан чалавека. Думка, якая скразной лініяй праходзіць праз твор “Цынкавыя хлопчыкі”, паглыбляецца ў аповяданні В.Дубінка “Капітан запасу”. Кантузія час ад часу вяртае афіцэра запасу Мікіту Перабежку ў пякельную рэальнасць вайны. Пакуты былога афганца праявілі перадае ў аповяданні праз гарача-перарывістую, хваравіта-ўзбуджаную мову свайго героя.

С. Алексіевіч праўдзіва апісвае і брыдкі бок вайны. Пісьменніца імкнулася паказаць свету не толькі амаральную сутнасць вайны, але і скалечаныя душы шматлікіх беларусаў: “Бізнесам займаліся ўсе. Камандзіры і салдаты. У сталоўцы знікалі нажы, міскі, лыжкі, відэльцы. У казармах не далічваліся кубкаў, малаткоў. Прападалі лютэркі з машын, запчасткі, медалі” [2, с. 8]; Фарфор, каштоўныя камяні, дываны... Хто прывозіў з баявых, калі хадзіў у кішлакі... Хто купляў, мяняў...” [2, с. 8]; “А вы чаго хацелі, каб мы там анёламі асталіся. Вы чакалі – анёлы вернуцца”...” [3, с. 43].

Невыпадкова былога афганца А.Дударыў прыводзіць на гарадскі сметнік разам з іншымі беспрытульнымі бадзямі. Хлопец цудам ацалеў на вайне, але лічыць, што ён “крывёю свайго сябра, яго страшнымі

пакутамі лютымі купіў сабе жыццё” [4, с. 56]. На вачах афганца душманы катавалі сябра Кольку, а ён не змог кінуць нават гранату, бо “сутаргай звяло... ад страху...” [4, с. 57]. Кожную ноч афганец бачыць вочы маці Колькі і чуе яе крык: “Кожную ноч бачу адно і тое ж: рука павольна-павольна расціскаецца і, як атамны выбух, крык Колькавай маці. І ён, крык гэты, усё рушыць. Неба разрываецца, зоркі валяцца на зямлю, гарады гараць, кроў у сэрцы кіпіць-пузырыцца...” І на сметніку герой драмы А.Дударова “Злом” працягвае барацьбу з подласцю ў вобразе Вернага і Брыгадзіста.

Твор мае сімвалічную, але дастаткова аптымістычную канцоўку. У фінале героі з заплюшчанымі вачыма глядзяць у зорнае неба. Хочацца спадзявацца, што праз слёзы, пакуты ачысціцца наша зямля і душы людзей. Як тут не ўгадаць М. Багдановіча, Н. Мацяш, якія тонка адчувалі тугу па страчанай гармоніі: “Падымі ўгару сваё вока”; “Паглядвайма ў неба”.

Разам з салдатамі-афганцамі С.Алексіевіч на старонках кнігі “Цынкавыя хлопчыкі” асуджае абыякавае, бессардэчнае эгаістычнае, цынічнае грамадства, якое не біла трывогу, калі ўрад пасылаў маладых хлопцаў гінуць за чужую радзіму. Больш таго, высокапастаўленыя партыйныя мужы, ідэолагі праз штодзённую дэзынфармацыю дабіваліся, што маладыя людзі па зову сэрца імкнуліся сцвердзіць сваю годнасць, праявіць сябе на гэтай вайне. Але свіст куль, паводзіны афганцаў да вызваліцелей развевалі рамантычны настрой, захопленасць геройствам: “Едзем па Кабуле, жанчыны шпурляюць па нашых танках палкамі, каменнем...” [3, с. 45]; “Вяртайся дамоў. Гэта нашы горы” [3, с. 44].

Тым не менш, з гонарам адзначаем, што ў гэтых умовах нашы воіны праявілі мужнасць, адвагу, гатоўнасць на самаахвярнасць. У апавяданні В. Хомчанкі “Маштак” савецкі афіцэр сваім учынкам нагадвае, што вайна – занятак дарослых, што людзі і на вайне павінны жыць па законах чалавечнасці. Душманы прывялі да школы осліка з цяжкай паклажай, у якой цікала бомба. Афганская дзяўчынка расказала аб гэтым выпадковаму ваеннаму, што праходзіў ля школы. Лейтэнант здолеў папярэдзіць выбух.

Балюча, што смерць маладых людзей у нашай краіне не ўспрымалася як агульналюдская бяда. Са смерцю дзіцяці прыходзіла гора ў канкрэтную сям’ю. Дастаткова перачытаць старонкі кнігі “Цынкавыя хлопчыкі, дзе расказваецца пра вяртанне нашых хлопцаў на сваю радзіму ў цынкавых трунах: “Раніцай ідзем у ваенкамат. Адказ ваенны: “Калі прывязуць, тады вам паведамаць”. Чакаем яшчэ двое сутак. Звонім у Мінск: “Прыязджайце, самі забірайце”. Прыязджаем, у аблваенкамаце кажуць: “Яго памылкова завезлі ў Баранавічы...”

– Мы прыехалі...

– Вунь там, – паказвае ў далейшы куток, – нейкая скрыня ляжыць. Паглядзіце. Калі ваш – забірайце.

У полі стаяла брудная скрыня, на ёй крэйдаі напісана: “Старшы лейтэнант Доўнар”. Я адарвала тое месца, дзе ў труне ваконца: твар цэлы, але не паголены ляжыць, і не памыў ніхто. Труна малаватая” [2, с. 9].

Родныя, атрымаўшы вестку пра гібель сына, часам адзінае дзіця, гублялі веру ва ўсё на свеце, бо бацькі не знаходзілі ў грамадстве ні міласэрнасці, ні супакаення, а пытанне: “Завошта?” гучала больш рытарычна.

Хто растлумачыць маленькай дзяўчынцы, якая ведае бацьку па фотаздымку, гуляе з яго партрэтам: “Чаму менавіта забілі яе тату?” “Для цябе гэта незразумелая вайна скончылася... Для мяне не... А для нашай дачкі яна будзе самая доўгая... Ёй жыць пасля нас...” [3, с. 48]. Адсюль задача, якая стаіць перад пісьменнікамі – не забыць пра кроў, пралітую ў Афганістане, сілай слова, сілай памяці праліць святло на сутнасць падзей, ачысціць людскія душы ад хлусні, маральнай разбэшчанасці, навучыцца сувымраць жыццё і смерць па найвялікшым рахунку будучыні.

Смерць старэйшага сына Пыльчанкаў Барыса (І. Шамякін раман “Злая зорка”), які загінуў у Афганістане, стала суровым прысудам сістэме, у якой чалавек аказаўся заложнікам амаральнай палітыкі, дзе павінен быў дэманстраваць выключнае паслушэнства, у несправядлівых умовах не заўсёды мог адстаяць сваю годнасць. Афганістан, як паказаў беларускі празаік І. Шамякін, гэта тая бяда, што, як і Чарнобыль, стане знакам людскіх няшчасцяў у будучыя часы. Ці не па гэтай прычыне ў сучаснай літаратуры перакрываюцца афганская і чарнобыльская рэальнасці.

Галоўны герой твора В. Карамазава “Супраць неба – на зямлі” Іван Калядка, пакалечаны, на мыліцах, вяртаецца ў родную вёску на Магілёўшчыне. Ён спадзяецца на духоўнае аднаўленне сярод аднавяскоўцаў, у працы, у яднанні з роднай прыродай. На радзіме Калядку не пакідаюць жахлівыя думкі, сны пра родны свет: “Уваччу зноў стаялі тыя вялізныя стагі сярод прасторы лугоў, высозныя – пад неба, адзіныя – паміж зямлёю і небам, быццам у іх быў увесь боль і страх, жахлівы сэнс, і ён раптам зразумеў, што гэта не стагі, а труны, тыя чорныя труны, пра якія ўначы казаў дзед Панкрат, якія цяпер усюды, дзе чалавек. І там, і тут” [5, с. 9]. Ці мог падумаць былы афганец, што пасля вяртання з пекла ён трапіць на яшчэ адну вайну, радыеактыўную, нават больш жахлівую. Змагацца за дабро кулакамі, як ні крыўдна, навучыла маладога хлопца вайна, а замацавала гэтае перакананне хворае, дысгарманічнае грамадства. Па гэтай прычыне мы не маем права асуджаць маладога чалавека за самасуд над Бочкам, крыўдзіцелем дзеда і бабы.

Якое яно, аблічча вайны, у чужой у краіне? Не маглі гэтага ведаць жанчыны-маці, але бяду яны адчувалі сэрцам, знерваваныя, душэўна пакалечаныя. З псіхалагічнай дакладнасцю стварае В.Карамазаў у апавяданні “Жанчына ў чорным і Афган” вобраз моцнай трагедыйнай сілы. Душа жанчыны заходзіцца ад болю, бо загінуў яе адзіны сын. Чацвераногі

сябра Сяргея сабака Афган ні на хвіліну не дазваляе жанчыне супакоіцца. Неабыякая істота бачыла, як джып з душманамі праскочыў міма КПП, выскачыў на аэрадром і выбухамі скасіў жыцці толькі што дэмабілізаваных салдат. “Я знемаглася жыць з ім у адной кватэры. Ён усю ноч дастае з мяне душу сваім выццём. Сам пакутуе і мне жыць не дае” [6, с. 8]. Жыццё з Афганам вымагае ад жанчыны невымерных чалавечых пакут. Але ж прадаць сабаку жанчына не можа. Гэта адзіная нітка, што звязвае маці з сынам.

Вайна ў Афганістане – сумная частка гісторыі нашай краіны. Таму 15 лютага – Дзень вываду савецкіх войск з Афганістана ўспрымаецца як свята слёз і Памяці. Гэтая думка знайшла адбітак ў паэтычных творах Ю.Свіркі (“Вяртаюцца нашы сыны”), А.Вольскага (“Суседаў сын вярнуўся”), Р.Тармолы (“Балючая балада”), М.Кусянкова (“Рэквіем”) і інш.:

Хай слёзы твае нам сумленне апаляць,
Бо ці ж перад імі няма ў нас віны?
Няхай зберажэ наша горкая памяць
Абраннікаў неспадзяванай вайны
(М.Кусянкоў “Рэквіем”).

Спіс цытаваных крыніц

1. Алексіевіч, С. Прадмова да ўрыўка з кнігі Цынкавыя хлопчыкі / С. Алексіевіч // Літаратура і мастацтва. – 1989. – 29 верасня.
2. Алексіевіч, С. Цынкавыя хлопчыкі (урывкі з кнігі) / С. Алексіевіч // Літаратура і мастацтва. – 1989. – 6 кастрычніка.
3. Алексіевіч, С. Цынкавыя хлопчыкі (урывкі з кнігі) / С. Алексіевіч // Беларусь. – 1990. – № 2.
4. Дудараў, А. Злом / А.Дудараў // Польша. – 1989. – № 4.
5. Карамазаў, В. Супраць неба – на зямлі / В.Карамазаў // Польша. – 1989 – № 2.
6. Карамазаў, В. Жанчына ў чорным і Афган / В.Карамазаў // Літаратура і мастацтва. – 1988. – 23 верасня.
7. Сяргейчык, І. Апошні рэйс / І.Сяргейчык // Маладосць. 1989. – № 6.
8. Толстой, Л.Н. Война и мир: В 2-х кн. – Кн. 2 / Л.Н.Толстой. – М., 1987.